

Tarr Ágnes¹

A kárhelyreállítás jelene és jövője a magyar büntetőeljárársban

„A sértett rég trónfosztott szereplője a büntetőjognak és az igazságszolgáltatás rendjének...A per egykori ura, a vádfunkcióval korlátlanul rendelkező sértett a modern eljárási rendszerekben alig több, mint a tanúk egyike. A büntetőjogi szankció elsődleges célja már rég nem a sértett kompenzációja, sem anyagilag, sem pedig lélektanilag.”²

A XX. századi büntető igazságszolgáltatás egyik legnagyobb problémáját fogalmazta meg az előbbi idézetben nagyon is találóan Bárd Károly. Egy hosszú történeti folyamat eredményeként valóban tanúi lehettünk annak, hogy az igazságszolgáltatás a terheltet helyezte a figyelem középpontjába, az ő jogait bástyázta körül vagy akár az ő megjavításán, kezelésén fáradozott, és teljesen háttérbe került a bűncselekménnyel okozott kár és annak megtérítése. Ez a hiba azonban napjainkra diagnosztizálttá vált, és új lendületet adott a viktimológia megerősödéséhez és új irányzatok kialakulásához.

Ilyen új irányzatként találkozunk manapság egyre gyakrabban a kárhelyreállító igazságszolgáltatás, avagy idegen kifejezéssel élve, a resztoratív igazságszolgáltatás eszméjével. Ennek lényege, hogy a sértettet helyezi a középpontba, hiszen elsősorban az áldozat szenved el a bűncselekménnyel okozott kárt, vagy egyéb sérelmeket, ezért a büntetőeljárás feladata a sértett kártalanítása, illetve a bűncselekményt megelőző állapot helyreállítása.³ A resztoratív igazságszolgáltatás kialakulásában nagy szerepe volt a norvég kriminológusnak, Nils Christienek, aki szerint a bűncselekményből adódó konfliktust az állam elvette a felektől, és már az elkövetőt nem azért bünteti, mert a sértettnek fájdalmat vagy kárt okozott, hanem mert az elkövető tettevel megsértette az állami jogrendet. Így mindkét fél az eljárás áldozatává válik, hiszen a terheltnek el kell viselnie a hagyományos eljárással együtt járó stigmatizáló hatásokat, a sértettnek pedig, el kell viselnie, hogy egy egyszerű tanúvá degradálódott, és ugyan polgári jogi igényét érvényesítheti a büntetőperben, de ez még nem jelenti annak feltétlen elbírálását.⁴ Nils Christie szerint azonban, vissza kell adni az áldozatnak és az elkövetőnek a konfliktusukat, hogy társadalmi közösségi bíraskodás útján állítódjék vissza az eredeti állapot.⁵

Több nemzetközi szervezet tűzte zászlajára a büntetőeljárás ezen problémájának megoldását, és foglalkozott ezzel a kérdéssel konferenciák keretén belül, valamint az államok számára iránymutatásként konkrét e tárgykörben megfogalmazódott dokumentumok láttak napvilágot.

¹ DE-ÁJK Büntető Eljárásjogi Tanszék, Doktorandusz ME-ÁJK

² BÁRD Károly, „Alkalmazott” viktimológia Észak-Amerikában, Magyar Jog, 1984/1. 21.

³ VÍGH József, A kárhelyreállító (restoratív) igazságszolgáltatás, Magyar Jog, 1998/6. 328.

⁴ Gyakori ugyanis, hogy a büntető bíróságok, élnek a törvény adta lehetőséggel és a polgári jogi igény elbírálását egyéb törvényes útra utasítják, teszik mindezt még akkor is, ha nem bonyolult kártérítési ügyről van szó.

⁵ VÍGH i.m. 329.

Elég, ha csak az Európa Tanács 1983-ben elfogadott egyezményére gondolunk, mely az erőszakos bűncselekmények áldozatainak kártérítésére vonatkozott. Az ENSZ közgyűlése 1985-ben fogadta el „A bűncselekmények és a hatalommal való visszaélés áldozatai számára nyújtandó igazságszolgáltatás alapvető elveiről” szülő deklarációt. Ugyanakkor 1985-ben született egy Európa Tanácsi Ajánlás (R.(85) 11. sz.), mely az áldozatok büntetőjogi és eljárásjogi helyzetéről szól. Ez alapján elmondható, hogy valóban az eljárás tárgya elsősorban az állam és elkövető kapcsolata, de nem lehet figyelmen kívül hagyni a sértett igényeit sem, ennek következménye, hogy az államok vegyék jobban figyelembe az áldozat által elszenvedett pszichikai, pszichológiai, és anyagi károsodást, és ezen hátrányok csökkentésére dolgozzanak ki megoldási javaslatokat.

Nem kell azonban messzire menni napjainkban sem, hogy a téma nemzetközi szintű fontosságát bemutassuk. Az Európa Tanács R (99) 19. számú ajánlása a büntetőügyekben való mediáció lehetőségét térképezi fel. Nem véletlen azonban, hogy már az Európai Unió is felismerte a téma aktualitását, és kezelésének fontosságát, ennek fényében született meg 2001-ben egy kerethatározat (2001/220/IB), a büntetőeljárásban a sértett jogállásáról.

Az új megfontolásoknak köszönhetően, tehát újra fontossá válik a büntetőeljárásban a sértett kárának a megtérülése. Nagy Ferenc szerint négyféleképpen térülhet meg a sértettnek a bűncselekménnyel okozott kára. Egyrészt a bűnelkövető általi jóvátétel útján, másrészt állami kártalanítással,⁶ harmadrészt önkéntes, privát alapon nyugvó áldozatsegítés formájában és végül biztosítási alapon.⁷ Ezen esetek közül jelen tanulmányomban csak az elsővel foglalkozok részletesen, vagyis az elkövető általi jóvátétellel. Először röviden felvázolom, hogy a jelenleg hatályos szabályok alapján milyen lehetőségei vannak a sértettnek a kártérítésre, majd egy új, a jövőben bevezetésre kerülő jogintézményt szeretnék bemutatni, ami nem más, mint a büntetőjogi mediáció. Magyarországnak ugyanis az uniós tagság alapján kötelezettsége a közvetítés lehetőségének megteremtése, 2006. március 22-i hatállyal.⁸ Mielőtt azonban a magyarországi mediációs elképzelések részletes ismertetésére rátérnék, röviden vázolom, hogy a jelenlegi szabályozás alapján a közvetítésnek milyen lehetőségei vannak Magyarországon.

I. Az úgynevezett adhéziós eljárás

A sértett fogalma körüli anomáliák

Jelen tanulmány középpontjában tehát a sértett kárának megtérülése áll, ezért mindenképp indokoltnak tartom néhány gondolat erejéig a sértett definiálását. Bár egy egyszerű laikus számára kérdés lehet, hogy miért kell ezt a fogalmat meghatározni? Nem teljesen egyértelmű, hogy ki a bűncselekmény sértettje? Amint azt majd látni fogjuk, egyáltalán nem egyszerű a

⁶ Az állami kártalanításról ehelyütt részletesen nem szólok, viszont felhívnám a figyelmet arra, hogy uniós szinten is nagyon fontos ennek a kérdésnek a szabályozása, ezt támasztja alá a Tanács 2004/80/EK irányelve, a bűncselekmények áldozatainak kárenyhítéséről. Emellett a magyar viszonyokról sem szabad megfeledkeznünk, nem rég született a magyar jogban egy új törvény a 2005. évi CXXXV. törvény, a bűncselekmények áldozatainak segítéséről és az állami kárenyhítéséről.

⁷ NAGY Ferenc, *Jóvátétel mint a konfliktusfeloldó büntető igazságszolgáltatás egyik formája*, Kriminológiai Közlemények 48. sz., Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 1993. 7.

⁸ Megjegyzendő ugyanakkor, hogy ezt a kötelezettséget egy kerethatározat írja elő, mely ha nem kerül kellő időben implementálásra- ellentétben a kerethatározathoz nagyon hasonló közösségi irányelvhez- semmilyen szankcióval nem jár.

sértett fogalmának a meghatározása. Bizonyos esetekben igenis nehéz eldönteni, hogy ki az adott bűncselekmény sértettje.

A viktimológiában az áldozat kifejezéssel találkozunk, amin a bűncselekményt elszenvedő természetes személyt kell értenünk. A büntető anyagi jog különbséget tesz passzív alany és sértett között. A passzív alany egyértelműen anyagi jogi kategória, akkor beszélhetünk róla, ha az elkövetési tárgy személy. Kétségtelen, hogy általában a passzív alany és a sértett egybeesik, de ez alól természetesen vannak kivételek.⁹ Tipikus esete a kivételnek a csalás bűncselekménye, ugyanis a csalás passzív alanya, az a személy, akit a terhelt tévedésbe ejtett vagy tévedésben tartott, míg a sértett az, akinél a konkrét kár keletkezett.¹⁰

A sértett inkább eljárásjogi fogalom. Nagyon hosszú ideig azonban a jogalkotó adós maradt a sértett fogalmának a meghatározásával. Bár a jogalkalmazó, illetve a jogtudomány igyekezett a sértett kategóriáját definiálni, a törvényileg szabályozott fogalom sokáig váratott magára. Király Tibor Professzor Úr volt az, aki elsőként szorgalmazta a sértett fogalmának a meghatározását „...azért, hogy világos legyen, kinek a fellépését akarja elfogadni a törvény sértetti pozícióban, és ennek alapján kinek a fellépését fogadja el a jogalkalmazó.”¹¹ Szerinte ugyanis ezen múlhat az aktív legitimáció. Ezen kívül mindenképp szükség lenne arra, hogy a hatóság határozatban döntsön, hogy egy adott ügyben ki szerepelhet sértettként.

A sértett fogalmával kapcsolatos űrt az 1973. évi I. törvény töltötte be. Megszületett a várva várt és aztán oly sokat kritizált sértetti fogalom. Ez alapján a sértett az, akinek a jogát vagy jogos érdekét a bűncselekmény sértette, vagy veszélyeztette. A legtöbb kritika azzal kapcsolatban fogalmazódott meg, hogy a sértett fogalmát, az ártatlanság vélelmét is figyelembe véve kellett volna meghatározni.¹² Továbbá a fogalom túlságosan anyagi jogi természetű és hiányzik belőle a büntetőeljárásról szükségyszerűen végigvonuló valószínűségi mozzanat. Tremmel Flórián szerint szerencsésebb lenne a következő megfogalmazás: *”a büntetőeljárásban a sértett az, akinek jogát vagy jogos érdekét az eljárás tárgyát képező bűncselekmény valószínűleg sértette, vagy veszélyeztette (avagy akiről alaposan feltehető, hogy jogát vagy jogos érdekét az eljárás tárgyát képező bűncselekmény sértette, vagy veszélyeztette).”*¹³

Bár valóban számos kritika érte a törvényi definíciót, mégis változtatás nélkül került az új Büntetőeljárásról törvénybe (1998. évi XIX. törvény). A jelenlegi szabályozás alapján a sértett lehet tehát természetes és jogi személy is egyaránt. Az a gondolat, amit Király Tibor megfogalmazott, hogy szükség lenne, hogy a sértettet egy hatósági határozat tegye az eljárás részesévé, még ma sem teljesül. Ezek szerint a sértetté váláshoz elméletileg elég a jogok, illetve a jogos érdekek sérelme, vagy veszélyeztetése.¹⁴

⁹ NAGY Ferenc, *A magyar büntetőjog, Általános rész*, Korona Kiadó Budapest, 2001.146.

¹⁰ Ld. erről részletesebben BH 1988. 176. „Csalás esetén a bűncselekmény sértettje az, akinél-tévedésbe ejtése következtében- a kár jelentkezik.”

¹¹ KIRÁLY Tibor, *A sértett a büntetőeljárásban*, Magyar Jog 1968/2.,79.

¹² Ld. KEMÉNY Gábor, *Sértetti jogok, kötelezettségek az új Büntető Eljárásjogi törvény tükrében*. In.: Emlékkönyv Vargha László Egyetemi Tanár születésének 90. évfordulójára. Szerk. Fenyvesi Csaba, Herke Csongor PTE-ÁJK, Pécs, 2003. 148.

¹³ FENYVESI Csaba, HERKE Csongor, TREMMEL Flórián, *Új magyar büntetőeljárás*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2004. 170.

¹⁴ KISS Anna, *Az adhéziós eljárás szerepe a büntetőeljárásban*, Kriminológiai Tanulmányok, 42. Országos Kriminológiai Intézet, Budapest 2005. 370.

Könnyen előfordulhat olyan helyzet is, amikor egy bűncselekménynek több sértettje van, ilyenkor a Be. szerint, a sértettek kijelölhetik maguk közül a sértetti jogok gyakorlására jogosult személyt, aki lehet természetes és jogi személy egyaránt. Problémás helyzetet eredményezhet, ha a sértett nem egy konkrétan meghatározott személy, hanem egyének pontosan meg nem határozható csoportja. Ha belegondolunk valóban kaotikus állapotot eredményezhetne a bíróságokon, ha ilyen esetben valamennyi sértett felléphetne. Ebben az esetben a sértettek helyett a közhasznú szervezetekről szóló törvény (1997. évi CLVI. Tv.) hatálya alá tartozó, olyan közhasznú szervezet is eljárhat, amelyet a sértett vagy sértettek egyes csoportjainak érdekképviselőre hoztak létre. Az ezzel kapcsolatosan felmerülő problémákat fejti ki részletesen Kiss Anna egyik cikkében, miszerint az 1997. évi CLVI. törvény hatálya alá tartozó szervezetek közül, jelenleg csak egy olyan szervezet van Magyarországon, mely a Be.-ben meghatározott követelménynek eleget tesz, ez pedig, a gyermek-és ifjúsági érdekképviselő céljából magalakult közhasznú szervezet.¹⁵ További nehézségként jelentkezik, hogy amennyiben a közhasznú szervezet jár el, szükség van a sértettek meghatalmazására is. Egymásnak ellentmondóak a törvény szabályai, hiszen ha a sértett egy körül nem határozható csoport, ki adjon meghatalmazást a közhasznú szervezetnek?

A fogalmi problémákat tovább bonyolítja, hogy a jelenlegi büntető eljárásjogi fogalom, nem felel meg a fent már említett európai uniós kerethatározat sértett fogalmának sem. Az alapprobléma részben abban rejlik, hogy a kerethatározat csak a természetes személyt tekinti áldozatnak, másrészt ezt a természetes személyt a kerethatározat viszont tágabban értelmezi.¹⁶ Ugyanis sértettnek tekint minden olyan természetes személyt, „*aki olyan károsodást szenvedett, beleértve testi vagy szellemi épségének sérelmét, érzelmi szenvedését vagy gazdasági veszteségét is, amelynek közvetlen oka olyan cselekmény, vagy mulasztás, amely valamely tagállam büntetőjogi szabályainak megsértésével valósult meg.*”¹⁷

A sértett az eljárás során multifunkcionális pozíciót tölthet be. Lehet egyszerűen a bűncselekmény sértettje, felléphet magánvádlóként, vagy pótmagánvádlóként, kihallgatható tanúként, valamint, magánfélként érvényesíthet polgári jogi igényt az eljárásban. A továbbiakban az utóbbi minőségével kapcsolatos kérdésekkel foglalkozom részletesen.

Az adhéziós eljárás létjogosultsága és mibenléte

A fent már említett uniós kerethatározat 9. cikke kimondja, *hogy minden tagállam biztosítja a bűncselekmények sértettjeinek azon jogát, hogy a büntetőeljárás keretein és ésszerű határidőn belül határozatot hozzanak az elkövető által a sértett részére fizetendő kártérítés tárgyában.* Az adhéziós eljárás lényege tehát, hogy a sértett amennyiben a sérelmére elkövetett bűncselekményből kára keletkezett, kártérítési igényét már érvényesítheti a büntetőeljárás során is. Az angolszász jogrendszer határozottan elzárkózott az elől, hogy összekeverje a polgári ügyet a büntető ügygel, azonban a francia modell egyértelműen a sértett magánfélként

¹⁵ KISS Anna, *Erősödött-e a sértett eljárásjogi helyzete?* (Kérdések a múltból válaszok a jelenben). In: Emlékkönyv Kratochwill Ferenc (1933-1993) Tiszteletére. Szerk.: Farkas Ákos, Bíbor Kiadó, Miskolc 2003. 25-27.

¹⁶ Ld. részletesebben. GÖRGÉNYI Ilona, *A büntető ügyekben történő mediáció távlatai*, Az V. Országos Kriminológiai Vándorgyűlésen elhangzott előadás kézirat.

¹⁷ 2001/220/IB sz. kerethatározat 1 cikk a.) pont

történő fellépése mellett foglalt állást már az uniós kerethatározat előtt is, és ezt a gyakorlatot követte a genfi, a belga és a magyar jogszabály is.¹⁸

Az adhéziós eljárás egy olyan sajátos eljárás, ahol a büntető és polgári jog, valamint az eljárásjogok együtt, egymás mellett kell, hogy érvényesüljenek, de természetesen a büntetőeljárás dominanciájával. Jogpolitikai indoka több okra vezethető vissza. Egyrésztől mellette szól mindenképpen a gyors reparáció szükségessége, melyet mint láttuk, az uniós jogszabály is előírányoz. Ezen kívül, ha külön eljárásban történik az elbírálása a polgári jogi igénynek, fennállna annak a veszélye, hogy ellentétes határozatok születnek ugyanazon eseménnyel kapcsolatban, ez pedig, a jogbiztonságot gyengítené. Harmadrészt, figyelembe kell venni perökönómiai szempontokat is, hiszen ha ugyanazt a problémát több eljárásban tárgyalják, megnőnek az eljárás költségei, és ez felesleges ügyviteli többlettel is járhat. Ugyanakkor nemcsak a sértett számára előnyös ez az eljárás, hiszen a büntetés hatékonyságát is elősegítik azzal, hogy a terheltől a bűncselekmény elkövetése útján szerzett vagyoni előnyt minél hamarabb elvonják.

A hatályos szabályozás alapján nem kizárt tehát, hogy a polgári jogi igényről a lehető legrövidebb időn belül, egy eljárásban döntsön bíróság, ha a büntetőjogi felelősséget megállapította, vagyis a kártérítési jogalap és az összegszerűség is egyértelműen adott. A gyakorlat azonban teljesen mást mutat, érthetetlen okok miatt a büntetőbírók vonakodnak a kártérítés kérdésében nyilatkozni.

A polgári jogi igény érvényesítésének feltételei, és az érvényesítésre jogosultak

Amint már utaltam rá, az adhéziós eljárás a sértettnek a bűncselekménnyel okozott kár terhelttel szembeni érvényesítését célozza. Ez a rövid definíció magába foglalja, hogy csak olyan kár érvényesíthető, amely a bűncselekmény elkövetésével összefüggésben keletkezett. Vagyis ez azt jelenti, hogy okozati összefüggés kell, hogy fennálljon a bűncselekmény elkövetése és a kár bekövetkezése között. Így ez alapján nem érvényesíthető például a terhelttel szemben temetési költség, hiszen az nem közvetlenül a bűncselekmény következménye.¹⁹

Második feltételként megfogalmazhatjuk, hogy „csak” a sértett jogosult előterjeszteni az igényt. Nem lehet tehát ezt a jogosultságot másra ruházni vagy engedményezni.²⁰ A sértett joga tehát annak az eldöntése, hogy kíván-e már a büntetőeljárás alatt kártérítést érvényesíteni, vagy majd inkább egy külön eljárásban (polgári perben) teszi meg.

Amennyiben a sértett cselekvőképtelen vagy korlátozottan cselekvőképes, a Be. rendelkezései alapján, a törvényes képviselő jár el, érdekellentét esetén pedig, a Ptk. szabályait kell alkalmazni. Amennyiben a magánfél meghal, örököse léphet a helyébe a polgári jogi igény érvényesítése végett.

A sértettek megfelelő tájékoztatása képezheti annak az alapját, hogy minél több esetben kerüljön sor magánfélként való fellépésre. Az új Be. elő is írja a felvilágosítási kötelezettséget

¹⁸ KISS Anna, *Az adhéziós eljárás szerepe...i.m.:*368.

¹⁹ BH 1997. 429. sz.

²⁰ Nincs arra sem lehetőség, hogy biztosítóra engedményezze a sértett a polgári jogi igény érvényesítését a büntető per folyamán. (BH. 1985. 138.)

a hatóságok számára a sértett jogairól,²¹ hiszen e nélkül egy egyszerű laikus honnan tudhatná, hogy kártérítési igényét már a büntetőper folyamán is érvényesítheti.²²

Könnyen jelentkezhettek problémák abból, amikor el kell dönteni, hogy ki a bűncselekmény sértettje.²³ Megfigyelhető, hogy a legtipikusabb bűncselekmény, mely esetén a sértett magánfélként fog fellépni, a lopás bűncselekménye. A bírói gyakorlat következetesen ilyen esetben, nemcsak a dolog tulajdonosát tekinti a bűncselekmény sértettjének, hanem a dolog időleges őrzője vagy használója is terjeszthet elő polgári jogi igényt.

A törvény kivételes esetben lehetővé teszi az ügyész számára is a polgári jogi igény érvényesítését, de csak a Pp.-ben meghatározott esetekben. Korábban az ügyészt korlátlan perindítási jog illette meg, melyet az 1/1994. (I. 7.) AB határozat semmisített meg. Amennyiben az ügyész polgári jogi igényt érvényesít, ezt megteheti akár a sértett mellett vagy helyett, sőt akár akarata ellenére is. Ha mind a sértett, mind az ügyész érvényesít igényt a büntetőeljárásban, a bíróság a magasabb összeget fogja kiindulási alapnak tekinteni, és az alapján dönt. Az ügyész indítványa egyetlen esetben köti a bíróságot, mégpedig, ha az azt indítványozza, hogy a bíróság az általa érvényesített igényt utasítsa egyéb törvényes útra.²⁴ Ebben az esetben tehát a bíróság az ügyészi kérelemtől nem térhet el, de lehetőséget kell adni ekkor is a sértettnek, hogy a polgári jogi igény tárgyában nyilatkozzon.²⁵

Speciális eset áll fenn akkor, ha az állami adóhatóság hatáskörébe tartozó adóval, vagy költségvetési támogatással kapcsolatosan elkövetett bűncselekménnyel okozott kárról van szó, ezt ugyanis az APEH érvényesítheti az állam nevében. Ezen kívül meg kell jegyezni, hogy amennyiben nincs a bűncselekménynek sértettje, a bírói gyakorlat szerint a büntetőeljárásban érvényesített polgári jogi igény nem ítéltető meg az állam javára.²⁶

A polgári jogi igény érvényesítésének harmadik elmaradhatatlan feltétele, hogy „csak” a terhelttel szemben érvényesíthető.

A törvény szab emellett még egy időbeli korlátot is, mely szerint csak a bíróság határozathozatal céljából tartott tanácsülésre történő elvonulása előtt lehet a polgári jogi igényt előterjeszteni, és az első fokon érvényesített polgári jogi igényt, másodfokon kiterjeszteni már nem lehet.

A polgári jogi igény elbírálása és az alkalmazott jogszabályok

Fent már említést tettem arról, hogy az adhéziós eljárás sajátossága, hogy egyszerre több és ráadásul ellentétes jogterületek szabályait ötvözi egy eljárásban. Tudjuk, hogy a polgári perben főszabályként a felek rendelkezési joga érvényesül. Ennek egyenes következménye, hogy a felek a per urai és az eljárásban minden az ő akaratuknak megfelelően történik, maga

²¹ 1998. évi XIX. törvény 51.§ (2) c.)

²² LÁNYI Éva, *A sértett jogi helyzete a törvényben biztosított jogainak érvényesülése a büntetőeljárásban az ítélkező bíró tapasztalatai alapján* című előadásában, nem tartja kizártnak egy olyan megoldás bevezetését, mely kötelezővé tenné a sértett írásbeli tájékoztatását jogairól, illetve kötelezettségeiről. (II. Országos Kriminológiai Vándorgyűlés, Szekszárd, 1996. október 4-5.) Kriminológiai Közlemények Különkiadás 1998 (78-95)

²³ Az ezzel kapcsolatos problémákat ld. a tanulmány fenti részében.

²⁴ BK. 50. sz.

²⁵ U.o.

²⁶ FENYVESI....i.m.183.

az eljárás is a felek akaratától függően indul. A büntetőeljárás egyik legfontosabb alapelve ezzel szemben a legalitás és az officialitás, ami azt jelenti, hogy az állam kötelezettséget vállal a bűncselekmények üldözésére és főszabály szerint az esetek többségében hivatalból, akár a felek tudta, de főleg akarata ellenére is megindul az eljárás. Látjuk tehát, hogy a két eljárás alapvetően elveiben is eltér, ezért ahhoz, hogy az adhéziós eljárásban ne uralkodjon káosz a jogszabályok alkalmazhatóságát illetően, a jogalkotónak rendeznie kellett ezt a helyzetet.

A felek rendelkezési joga abban a tekintetben jut érvényre, hogy polgári jogi igényt a bíróság hivatalból soha, csak a felek (magánfél vagy ügyész) kifejezett kérelmére bírál el. Az ügyészi gyakorlat ezzel kapcsolatban azt mondja, hogy nem elég a kártérítés érvényesítésére egy a feljelentésben mellékesen elejtett nyilatkozat, hogy a sértett kíván polgári jogi igényt érvényesíteni. Ennél kifejezettebb, célirányosabb nyilatkozatra van szükség. Álláspontjuk szerint „*a szabályosan előterjesztett polgári jogi igénynek keresetszerűnek kell lenni, a feljelentési jegyzőkönyvek sablonosan ismétlődő, idézett kitételei viszont e követelménynek nem tesznek eleget.*”²⁷ Ez a gyakorlat azonban mindenképp helytelen, ha ugyanis a sértett nyilatkozata nem felel meg a Pp. keresetre vonatkozó szabályainak, akkor az ügyészségnek tájékoztatni kellene a sértettet, hogy mely az a forma, amit a hatóság jogszerűen előterjesztett polgári jogi igénynek fog tekinteni. Fel kellene tehát hívni a figyelmét, hogy milyen formában terjessze elő polgári jogi igényét, és nem szabadna szembehunyva elmenni és még talán örülni is annak, hogy a sértett nem érvényesít „szabályos” formában polgári jogi igényt.

Egyébiránt a Be. sehol nem rendelkezik a kereseti formában érvényesítendő polgári jogi igényről, sőt a törvény vonatkozó rendelkezései kimondják, hogy főszabályként a büntetőeljárás szabályait kell alkalmazni az adhéziós eljárásban. Amennyiben a büntetőeljárás nem tartalmaz adott kérdésre szabályozást, akkor „mögöttes” szabályként a Pp. rendelkezései lesznek irányadóak, de csak amennyiben nem ellentétesek a Büntető Eljárásjogi törvénnyel és a büntetőeljárás jellegével. Mivel a Be. nem a rendelkezési jog elvét követi, és mivel a sértett nyilatkozatai pl. feljelentés, magánindítvány stb. sincsenek alaki követelményekhez kötve, véleményem szerint elképzelhető, hogy a sértett polgári jogi igényét is különösebb formai kötöttségek nélkül megteheti.

A Be. konkrétan kizár két, tipikusan a polgári perben használatos jogintézmény alkalmazását, nevezetesen a beszámítási kifogást és a magánféllel szemben követelés érvényesítését. Ez azt jelenti, hogy amennyiben a sértettnek is áll fenn tartozása a terhelttel szemben, az a büntetőperben nem lesz érvényesíthető. A korábbi Be. nem tette lehetővé a felek közötti egyezségkötés lehetőségét sem. Ebből is látszik, hogy a büntető és a polgári per alapelveiben mennyire eltér egymástól, hiszen amíg a polgári per biztatja a feleket az egyezségkötésre, addig a büntetőperben ez sokáig kizárt volt.²⁸ A büntetőperben ugyanis a felek közötti egyezségkötés azért aggályos, mert egyfajta befolyásolást jelenthet a terhelttel szemben, ami mindenképp ellentétes az ártatlanság vélelmével.

A sértett, mint magánfél egy nagyon fontos segítséget kap büntető perben a hatóságoktól. Nevezetesen, bár a sértettnek a polgári jogi igény vonatkozásában bizonyítási kötelezettsége van, de a Be. szabályai szerint, a legfontosabb kérdésekről a magánfél igényétől függetlenül, hivatalból folyik bizonyítás. Ez azt is jelenti, hogy a nyomozó hatóság sokkal szélesebb

²⁷ CSEREI Gyula, *A sértetti jogok érvényesülése*, Belügyi Szemle, 2003/2-3. 149.

²⁸ 2003-tól van lehetőség a büntető perben egyezségkötésre, ami már egy nagyon fontos előrelépést jelent a büntetőjogi mediáció elfogadása felé.

nyomozati lehetőségeket kihasználva, tárja fel, és bizonyítja a magánfél számára is fontos „perdöntő” értékű tényeket.²⁹

A büntető bíróság döntési lehetőségei a polgári jogi igény vonatkozásában

Miután tisztáztuk, hogy mik lesznek az alkalmazandó jogszabályok, vegyük röviden górcső alá, hogy milyen döntéseket hozhat elsőfokú bíróság a polgári jogi igény tekintetében. Két nagy esetkört különböztethetünk meg, mégpedig vagy érdemben elbírálja a bíróság, vagy egyéb törvényes útra utasítja a magánfél kártérítési igényét.

Az első eseten belül is többféle alternatíva létezik. A sértett számára nyilvánvalóan az a legkedvezőbb, ha a bíróság amellett, hogy megállapítja a terhelt bűnösségét, a polgári jogi igényt teljes egészében megítéli. Ez a bíróság azon meggyőződését juttatja kifejezésre, hogy a magánfél kára a bűncselekmény elkövetése során keletkezett, vagyis megállapítja a kártérítés jogalapját. Továbbá megállapítható a kártérítés összegszerűsége is, és ennek a bíróság helyt ad. Teljesen egyértelmű esetekben tehát, amikor kézenfekvő, hogy a vádlott kártérítési felelőssége megállapítható, esetleg a bűncselekmény elkövetését is beismerte, és a kárszakértő által megállapított kártérítési összegben is egyetértenek a felek, valóban a lehető leggyorsabb reparáció, ha a büntetőbíróság megítéli a magánfél igényét.

Érthetetlen módon azonban még a legegyszerűbb és legkézenfekvőbb esetekben is vonakodnak a polgári jogi igényről érdemben dönteni a bíróságok. Holott ez nem csak a sértettnek lenne jó, hanem polgári ügyszakban eljáró bíró társaikat is tehermentesítenék a büntető bírúk. Ennek ellenére a rendelkezésünkre álló adatok elkeserítőek. Róth Erika azzal magyarázza a büntetőbíróságokon kialakult tendenciát, hogy a büntető bírúk „örülnek”, ha a folyton változó büntető jogszabályokkal lépést tudnak tartani. Arról már nem is beszélve, hogy bizonyos esetekben a büntető szabályokon kívül más jogterületek ismerete is szükséges a büntető ügy eldöntéséhez.³⁰ Mivel a büntetőeljárásnak pedig, elsődleges célja, hogy a büntetőjogi főkérdésről döntsön, nem bonyolódnak bele a polgári jogi igény elbírálásába. Vagyis mondhatni, hogy az a felfogás érvényesül ma Magyarországon, hogy mindenki maradjon meg a saját „kaptafájánál” és csak azzal foglalkozzon, amihez kifejezetten ért. Vagyis büntető bíró ne evezzen polgári jogi vizekre és természetesen ez fordítva is igaz. Franciaországban, ahol hatékonyan működik a sértett kártérítési igény érvényesítése a büntetőperben, ez talán annak köszönhető, hogy nagyobb az átjárhatóság a büntető és a polgári ügyszak között, és egy bíró életében valószínű, hogy mindkét ügyszakban fog tárgyalni. Ennek egyenes következménye, hogy a büntető bírótól sem idegen egy egyszerűbb kártérítési ügy eldöntése.

A magánfél polgári jogi igényének egy elbírálási formája lehet, ha a bíróság részben ad helyt a kérelemnek. Ebben az esetben a bíróság meggyőződése az, hogy a vádlott elkövette a terhére rótt bűncselekményt, ebből a sértettnek kára keletkezett, de a sértett bejelentett kárigénye némileg eltúlzott.

A polgári jogi igényről való érdemi döntést jelenti az is, ha a bíróság a polgári jogi igényt elutasítja. Erre abban az esetben kerülhet sor, ha a bíróság nem látja megalapozottnak a

²⁹ KISS Anna, *Az adhéziós eljárás szerepe...i.m.* 377.

³⁰ RÓTH Erika, *A sértett szerepe a büntetőeljárásban- avagy mit kíván az Európai Unió*, Kratočwill Ferenc Emlékkönyv Bíbor Kiadó Miskolc, 2003. 43-64. Szerk. Farkas Ákos.

magánfél igényét, tehát vagy egyáltalán nem keletkezett kár, vagy nincs okozati összefüggés a kár bekövezte, és a bűncselekmény elkövetése között.

Sajnos az esetek nagy százaléka azonban, ahogy azt fent már említettem úgy végződik, hogy a bíróság érdemben nem nyilatkozik a sértett kárigényéről, hanem egyéb törvényes útra utasítja az eljárást, ami azt jelenti, hogy a sértett polgári bírósághoz fordulhat felperesként. Erre az érdemi döntést megkerülő határozat meghozatalára abban az esetben kerülhet sor, ha a polgári jogi igény egyáltalán nem érvényesíthető a bűnügyben, mert például hiányzik valamely fent bemutatott törvényi ismérv. Abban az esetben is ilyen határozatot hoz a bíróság, ha olyan mozzanat következik be az eljárásban, mely az érdemi döntést ellehetetleníti, ilyennek tekinthető például, ha az eljárást meg kell szüntetni valamilyen oknál fogva. Egyéb törvényes útra utasítás mellett dönthet még a bíróság, ha a polgári jogi igény elbírálása jelentősen késleltetné az eljárás befejezését, ha a vádlottat a bíróság felmenti, vagy más körülmény zárja ki az érdemi elbírálást. Az utóbbi két esetet az új Be. rendelkezései vezették be büntetőeljárás rendszerünkbe. A felmentés esetén, ugyanis, amikor nem történik a büntetőjogi felelősség megállapítása sem, valóban indokolt lehet, hogy büntető bíróság ne döntsön a kártérítési felelősségről sem. Az utolsó feltétel, azonban meglehetősen képlékeny kategória, amit a törvény indokolása sem magyaráz meg. A jogalkotó tehát, olyan tágan határozta meg a polgári jogi igény egyéb törvényes útra utasításának lehetőségét, hogy ezzel mintegy törvényileg hatalmazta fel a jogalkalmazót, hogy amennyiben nem akar, akkor ne nyilatkozzon a kártérítés kérdésében. Ezen rendelkezések azonban nem egyeztethetők össze az uniós kerethatározattal, ami a polgári jogi igény méltányos időn belüli elbírálásának követelményét írja elő.³¹

Amennyiben a bíróság az igény elbírálását egyéb törvényes útra utasította, a döntés ellen kizárt a jogorvoslat, legalábbis, ami a magánfelet illeti. A Be. ugyanis, *expressis verbis* kimondja, hogy magánfél csak a polgári jogi igény érdemi elbírálása esetén élhet fellebbezéssel. Ez értelemszerűen azt jelenti, hogy magánfél akkor fog fellebbezni, ha a bíróság a polgári jogi igényt elutasította, vagy annak részben adott helyt. A Be. a fellebbezésre jogosultak között hallgat az ügyész fellebbezési jogosultságáról egyéb törvényes útra utasítás esetén. Egy későbbi rendelkezése azonban egyértelművé teszi, hogy az ügyésznek van fellebbezésre lehetősége, ugyanis a 379.§ (2) bekezdése szerint: „*A másodfokú bíróság a polgári jogi igényt akkor is elbírálhatja érdemben, ha az ügyész fellebbezése alapján az elsőfokú bíróság ítéletének azt a részét bírálja felül, amellyel a polgári jogi igényt egyéb törvényes útra utasította*”. Számomra nem teljesen egyértelmű, hogy a jogalkotó miért tesz ilyen különbséget a sértett (magánfél) és az ügyész között. Nem sérül-e ezzel a sértett rendelkezési joga az ügyészhez képest? Életszerűtlennek tartom továbbá azt a szituációt, amikor az ügyész a polgári jogi igény egyéb törvényes útra utasítása ellen fellebbez.

Problémásnak tekinthető és komoly kérdéseket vet fel, hogy vajon másodfokú bíróság jogosult-e polgári jogi igényről érdemben dönteni akkor, ha az elsőfokú bíróság egyéb törvényes útra utasított, és kizárólag a terhelt és a védő jelentett be fellebbezést a határozattal szemben.³² A másodfokon történő érdemi elbírálás ellen szól ugyanis, hogy ebben az esetben jogerőre fog emelkedni a határozat, úgy, hogy egy bírói fórum döntött az ügyben és nincs további jogorvoslatnak helye. Továbbá vajon a súlyosítási tilalom a polgári jogi igényre

³¹ *U.o.* 52.

³² Az 1973. évi I. törvény, a régi Be. egyértelműen kizárta ezt a lehetőséget, ugyanis ha a terhelt terhére senki nem jelentett be fellebbezést, akkor a polgári jogi igény érvényesítését egyéb törvényes útra utasító rendelkezés jogerőre emelkedett.

érvényesül-e, hiszen az a helyzet állhat elő, hogy senki nem fellebbezett a terhelt terére, mégis az elsőfokú bírósághoz képest, a másodfok kártérítésre kötelez.

Ezzel a kérdéssel kapcsolatosan megosztottak a vélemények, Berkes György szerint a másodfokú bíróság a büntetőjogi főkérdések bármelyikét érintő fellebbezés alapján hivatalból felülbírálja az elsőfokú ítéletnek a polgári jogi igényre vonatkozó rendelkezéseit. Ugyanakkor a másodfok döntési jogosultságának a korlátja, hogy nem terjeszthető ki az első fokon érvényesített igény. A súlyosítási tilalom azonban egyértelműen nem vonatkozik a polgári jogi igényre, hiszen az, a felmentett vádlott bűnösségének megállapítását, a vádlott büntetésének, illetve büntetés helyett alkalmazott intézkedésnek a súlyosítását tilalmazza, abban az esetben, ha a vádlott terhére fellebbezést nem jelentettek be.³³ A teljes revízió elvéből tehát egyértelműen az következik, hogy kizárólag a vádlott vagy védő büntetőjogi főkérdést érintő fellebbezése esetén, a másodfokú bíróság az elsőfokú bíróság egyéb törvényes útra utasítását is felülbíráhatja.

Másik álláspont szerint viszont abban az esetben, ha az ügyész a döntést tudomásul vette és kifejezetten nem fellebbezett, akkor nincs helye, hogy másodfok érdemben döntsön polgári jogi igényről. Ezen vélemény szerint, a Be. vonatkozó rendelkezései csupán annak a lehetőségét szerették volna megteremteni, hogy a járulékos kérdésekben téves döntések a másodfokú eljárásban erre irányuló kifejezett fellebbezés nélkül is korrigálhatóak legyenek. A legfőbb ellenérv, hogy az eljárás egyfokúvá válik és a jövőbeli átfogó Be. módosítás sem fog jogorvoslati lehetőséget biztosítani arra az esetre, ha a másodfokú bíróság döntött először érdemben a polgári jogi igényről.³⁴

Összességében az mondható el, hogy Magyarország eleget tesz uniós követelményeknek tekintetben, hogy biztosítja a büntetőeljárásban belül a polgári jogi igény érvényesítésének lehetőségét, a sértettek kára az esetek túlnyomó többségében azonban mégsem térül meg. A büntető bíróságok ugyanis idegenkednek attól, hogy érdemben kártérítési igény tekintetében állást foglaljanak. Pedig ha jobban belegondolunk mindenki számára előnyösebb lenne, ha egy eljárásban, rövidebb időn belül, kevesebb adminisztrációs munkával születne meg a döntés. Az uniós kerethatározat azon követelménye, hogy ésszerű időn belül szülessen döntés a sértett bűncselekményből származó káráról, csak úgy érvényesülhet, ha a büntető bíróságok felvállalják a polgári területhez tartozó kérdésben az érdemi döntést. A Kerethatározatban megfogalmazott követelmény tehát elsősorban nem a jogalkotótól, hanem a jogalkalmazótól vár el nagyobb aktivitást Magyarországon.³⁵

A jelenlegi állapot, miszerint az elsőfokú bíróság a jogalapjában és a ténybelileg tisztázott kártérítésről sem dönt, nem tartható fenn tovább, annál is inkább, mivel a 2006. január 1-jével hatályba lépett „új áldozatvédelmi törvény” rendelkezései értelmében, várhatóan növekedni fog a bűncselekménnyel összefüggésben érvényesített kártérítési igények száma.³⁶

³³ BERKES György, *Büntetőeljárás jog Kommentár a gyakorlat számára*, HVG-ORAC, Bp., 2005.

³⁴ Ezt az álláspontot gyakorló bírák közül többen vallják, az ellentmondás feloldására a Legfelsőbb Bíróság részéről indult egy kezdeményezés (akár polgári kollégiummal egyeztetve), hogy egy esetleges egységes állásfoglalással, jogegységi eljárásban oldják meg a helyzetet.

³⁵ RÓTH Erika *i.m.* 53.

³⁶ A 2005. évi CXXXV. törvény a bűncselekmények áldozatainak segítségéről és az állami kárenyhítésről, három módon segíti a bűncselekmények áldozatait. Egyrészt érdekeinek érvényesítését mozdítja elő, másrészt azonnali pénzügyi segítyt ad, illetve szakjogászai segítségnyújtást biztosít. Az utóbbira a jogi segítségnyújtásról szóló 2003. évi LXXX. törvény keretei között van lehetőség, melynek 3. § (1) g) pontja, 2006. január 1-jével a következőképpen módosult: (a támogatás abban az esetben biztosítható, ha...) bűncselekmény áldozata és a bűncselekménnyel okozott kár, illetve, bűncselekménnyel összefüggésben keletkezett jog- vagy érdeksérelem

II. A mediáció mibenléte, és helye kárhelyreállításban

A mediáció a büntetőjogban két személy, nevezetesen a terhelt és a sértett konfliktusának helyreállítására irányuló közvetítés. Morvai Krisztina a téma aktualitását abban látja, hogy a „büntetőjog és az eljárásjog küszöbön álló reformja során szerepet kell kapnia az állami büntetőhatalom visszavonulásának az életviszonyok, illetve a büntetőügyek bizonyos köréből.”³⁷ A szerző ezen kijelentése egy 1989-ben megjelent cikkéből származik, nem új keletű tehát a büntetőjogi mediáció bevezetésének a gondolata. Mindenesetre elég sokat, több mint tizenöt évet váratott magára, ez a szerző által említett bizonyos küszöbön lévő büntetőjogi és eljárásjogi reform, amely a közvetítés lehetőségét a magyar büntetőjogban is realizálja.

A jogalkotó számára azonban napjainkra égető fontosságúvá vált a büntetőjogi mediáció bevezetése, mivel az Európai Unió Tanácsának, a már többször emlegetett, 2001/220/IB. sz. kerethatározatának 10. cikke, tagállami kötelezettségként előírja a közvetítés bevezetését, 2006. március 22-i hatállyal. Magyarország tehát kénytelen volt a tettek mezejére lépni, és elkészíteni a mediáció bevezetéséről szóló tervezetet.

A mediáció tulajdonképpen a kárhelyreállító igazságszolgáltatás egyik megjelenési formájának tekinthető, a közvetítésnek egy olyan formáját jelenti, mely a büntetőeljárás valamennyi szereplője számára hasznos. A sértett ennek során azt érezheti, hogy igenis az ő problémájával foglalkozik az igazságszolgáltatás, elmondhatja az őt ért sérelmet, kifejezheti érzéseit. A terheltet ezáltal mindenképp szembesítjük az általa elkövetett cselekmény súlyával, ami megbánást, szégyenérzetet, valódi büntudatot válthat ki belőle. Természetesen az sem mellékes, hogy a mediációval sor kerül a hagyományos büntető út elkerülésére, ami a bíróságok tehermentesítése szempontjából lehet jelentős.

Még mielőtt azonban a bevezetendő jogintézmény szabályozásának ismertetésére rátérnék, néhány gondolat erejéig bemutatom, hogy a magyar büntetőeljárás számára nem teljesen ismeretlen a közvetítés, ennek fényében felvázolom, hogy jelenleg melyek azok a jogintézmények, amik a közvetítés gondolatának jegyében születtek.³⁸ Ezek az eljárásjogi intézmények természetesen nem feleltethetők meg a klasszikus értelemben vett mediációnak, igyekszem tehát az intézmények közötti eltérésekre is ráirányítani a figyelmet.

A közvetítés jelenlegi lehetőségei Magyarországon

Amint említettem a hagyományos értelemben vett mediáció jelenleg még nem működik hazánkban, de a közvetítésnek bizonyos módozatai jelen vannak eljárásjogunkban. Ennek szemléltetésére álljon itt most két példa hatályos törvényünkből.

A személyes meghallgatás koncepciója

elhárításához szükséges eljárás megindításához jogi segítő szakjogászai tanácsadására vagy beadvány szerkesztésére van szüksége. Megnyílt tehát a lehetőség állami költségtérítéses alapon a jogi segítségnyújtásra ezen a területen is.

³⁷ MORVAI Krisztina, *Mediáció a mediációról –avagy gondolatok az elkövető és a sértett közötti konfliktus megoldásának új megközelítéséről*, Magyar Jog 1989/2, 147.

³⁸ Látni fogjuk, hogy ezek közül a vádemelés elhalasztása a kárhelyreállítást is szem előtt tartó jogintézmény lesz.

A közvetítés fényében született meg a magánvádas eljárásból jól ismert intézmény, a személyes meghallgatás. Ennek elsődleges célja a felek közötti konfliktus rendezése, vagyis a felek kibékítése. Gyakran egy becsületsértés vagy kegyeletsértés esetén a bírói ítélet újabb konfliktusok forrása lehet, és a kiszabott büntetés biztos, hogy nem oldja meg a felek közötti nézeteltérést.³⁹ Ezzel szemben a békítés, vagyis az egyik fél részéről a megbánás, a másik fél részéről a megbocsátás, mind a felek, mind a társadalom és természetesen az igazságszolgáltatás számára is a legkedvezőbb megoldást jelenti. Cél tehát a személyes meghallgatás eredményeként az eljárás megszüntetése.

A meghallgatásra a bíróság idézi a feleket, a feljelentőt azzal a figyelmeztetéssel, amennyiben nem jelenik meg és alapos okkal nem menti ki magát, a bíróság távolmaradását vádelejtésnek fogja tekinteni.⁴⁰ Ami szembe tűnő különbség a személyes meghallgatás és a klasszikus értelemben vett mediáció között, hogy amíg a személyes meghallgatás bíróság előtt zajlik,⁴¹ addig a mediációnak alapvető célja a büntető útról való elterelés.⁴² Látjuk azt is, hogy a személyes meghallgatáson kötelező a feljelentőnek megjelenni még akkor is, ha ezt nem akarja, különben távolmaradását hallgatólagos vádelejtésnek fogják minősíteni, addig a mediációnak egyik fontos alapelve az önkéntesség.⁴³ Látjuk továbbá, hogy a feljelentő és a terhelt konfliktusának ebben a formában való rendezésére csak szűk körben, mindössze a hat magánvádas bűncselekmény esetén van mód.

A vádemelés elhalasztása

A vádemelés elhalasztásának lehetősége először fiatalok vonatkozásában került bevezetésre jogrendszerünkbe 1995-ben. Azóta némi eltéréssel felnőtt korúakkal szemben is alkalmazható ez az opportunitás jegyében megszületett eljárás. A vádelhalasztás elsődleges célja a büntető útról való elterelés.

A gyakorlatban – sajnos – a vádelhalasztás többé-kevésbé az ügyészi megrovás alternatívájaként működik.⁴⁴ Egy újabb eszköz ez az ügyészség kezében, ahol az ügyészi „*ejnye-bejnyén*” kívül, mást is alkalmazhatnak, ugyanis, akár magatartási szabályokat vagy kötelezettségeket is írhatnak elő. A vádelhalasztás igazi indokának azonban nem szabadna, hogy csupán a tehermentesítés és a megrovás alternatívája legyen. Ennél sokkal fontosabb feladatai is vannak, mégpedig az egyéniesítés. Amennyiben az ügyész úgy dönt, hogy él ezzel a lehetőséggel, a cselekmény jellegét, körülményeit, következményeit, valamint az elkövető személyiségét megvizsgálva tud egyénre szabott magatartási szabályokat előírni. A vádelhalasztás időtartamára a terhelt pártfogó felügyelet alatt áll, aki segíti őt a magatartási szabályok betartásában, a társadalomba való visszahelyezkedésben. Cél lehet tehát, a terheltünk megjavítása és segítése abban, hogy a társadalom hasznos tagjává váljon.

³⁹ NACSÁDY Péter, *Elterelés, A diverzió időszzerű kérdései a büntetőjogban*, Börtönügyi Szemle, 1999/2. sz. jún.46.

⁴⁰ Ezt nevezzük hallgatólagos vádelejtésnek.

⁴¹ Hatályos törvényünk ad némi könnyítést és bírósági titkár vagy ülnök is lefolytathatja a személyes meghallgatást.

⁴² Természetesen nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy a bírósági szakaszban is van lehetőség mediációra és ezt a magyar tervezet is tartalmazza, bár ebben az esetben sem bíróság végzi a mediálást.

⁴³ Az Európa Tanács No. R (99) 19 számú Ajánlása, a mediáció alkalmazásáról büntető ügyekben, az általános elvek között rögzíti, hogy mediációra csak akkor kerülhet sor, ha erre mindkét fél önként vállalkozik.

⁴⁴ Ez iránti félelmeit adja elő KEREZSI Klára, *Az alternatív szankciók helye és szerepe a büntetőjog szankciórendszerében* című cikkében (Büntetőjogi Kodifikáció 2001/2.23.o.), de sajnos félelmei többé-kevésbé beigazolódni látszanak. Magam is tapasztaltam az ügyészség részéről ilyen fajta tendenciákat.

Természetesen nem szabad megfélekednünk a sértettől sem. Megengedhetetlen lenne az, hogy a sértett kiábrándult vagy csalódott maradjon egy-egy vádelhalasztás alkalmával. Ezért mindig figyelembe kell venni az esetek kiválasztásánál a sértettnek okozott sérelmet. Ha ez esetlegesen anyagilag megfogható kár, törekedni kell arra, hogy ez a sértett részére megtérüljön. Erre a jogszabály maga is ad lehetőséget, hiszen külön magatartási szabályként előírható a terhelt számára, hogy térítse meg a sértettnek okozott kárt, vagy más módon szolgáltatson jóvátételt.

Összefoglalóan elmondhatjuk, hogy amennyiben a vádelhalasztás próbaideje eredményesen telik el, mindenki jól járhat. Az ügy nem kerül bíróság elé. A terhelt „megmenekült” a büntetőeljárás káros hatásaitól, esetlegesen pozitív irányban változott, de mindenesetre ezen időszak alatt, tartózkodott további bűncselekmények elkövetésétől. Remélhetőleg a sértett kára is megtérült, anélkül, hogy hosszas pereskedésbe kellett volna bocsátkoznia. Ahhoz azonban, hogy ezt az eredményt elérjük, az esetek gondos kiválasztása, az egyéniesítéshez pedig, nagyfokú tapasztalat, az ügyészségek, a pártfogó felügyelők, a terhelt családja és környezete, és nem utolsósorban a terhelt hatékony együttműködése szükséges.

A vádemelés elhalasztásának lehetőségét két nagy esetkörre oszthatjuk. Az egyik, amikor teljesen az ügyész mérlegelésén múlik, hogy él-e a törvény adta lehetőséggel, a másik, pedig az, amikor bizonyos körülmények fennállása esetén, kötelező vádelhalasztást alkalmazni. Vegyük először górcső alá ez első esetet.

A jogintézményt a vádemelés alternatívájaként is szokták emlegetni, ugyanis első fontos alkalmazási feltétele, hogy a vádemelés feltételei egyébként fennállnak. Ez konkrétan azt jelenti, hogy a nyomozati szakasz lezárult, a bizonyítékok rendelkezésre állnak, az ügyész meggyőződött arról, hogy bűncselekmény elkövetése történt és azt a terhelt követte el és nem áll fenn a büntetőeljárásnak semmi akadálya. Minden adott tehát egy vádemeléshez. *Mégis mi alapján tekinthet el az ügyész attól, hogy az állam büntető hatalmát érvényesítse?*

Egyrészt az ügyésznek figyelembe kell venni az elkövetett cselekmény büntetési tételét, ugyanis a törvény konkrétan meghatározza, hogy a jogintézmény alkalmazása csak akkor jöhet szóba, ha az elkövetett cselekmény három évi szabadság veszteségnél nem súlyosabban büntetendő.

Másrészt az ügyésznek meg kell vizsgálnia a bűncselekmény súlyát és a rendkívüli enyhítő körülményeket. Ennek során figyelemmel kell lenni a BK. 154 számú állásfoglalására is.⁴⁵ Ez azt jelenti, hogy az enyhítő körülményeket soha nem elvont általánosságban, hanem a konkrét esetre koncentráltan kell megvizsgálni, tehát az adott esetben meglévő hatásuk lehet a döntő a kiválasztásnál. Enyhítő körülmények lehetnek ez alapján, a büntetlen előélet, a gondatlan bűnösség, önfeljelentés, az elkövető betegsége, rokkantsága, idős kora és még hosszan sorolhatnánk.

Amennyiben ezek a feltételek együttesen fennállnak, az ügyész egytől két évig tartó időre a vádemelést elhalaszthatja, ha ennek a gyanúsított jövőbeni magatartásában mutatkozó kedvező hatása feltételezhető. Az ügyész tehát mintegy megelőlegezi a bizalmat a gyanúsított irányában.

⁴⁵ A büntetőeljárás törvény magyarázata 1. kötet KJK KERSZÖV, Bp., 2003. 424.

A másik esetkör, amikor kötelező a vádemelés elhalasztása. Ezen belül szintén két esetet különböztetünk meg. Az egyik, ha a kábítószer élvező gyanúsított, akivel szemben a Btk. rendelkezései szerint az eljárás megszüntetésének lehet helye, vállalja, hogy 6 hónapig tartó folyamatos kábítószer függőséget gyógyító kezelésen, kábítószer használatot kezelő más ellátáson vagy megelőző – felvilágosító szolgáltatáson vesz részt, azzal szemben kötelező vádelhalasztást alkalmazni. Továbbá kötelezően vádelhalasztás a tartás elmulasztásának vétsége esetén alkalmazandó, ha a vádemelés elhalasztásától a tartási kötelezettség teljesítése várható.

Ezekben az esetekben a vállalt kötelezettséghez fűződő érdek, jelentősebb a jogalkotó szerint, mint a terhelt bíróság elé állítása és felelősségre vonása iránti érdek.⁴⁶ Ilyenkor a vádemelés elhalasztásának időtartama 1 év.

Amint említettem az egyéniesítés lehetőségét teremti meg az a rendelkezés, hogy az ügyész magatartási szabályokat, kötelezettségeket írhat elő a gyanúsított számára. Ezeket a Be. csak példálózó jelleggel sorolja fel, meghagyva az ügyész kezében a szabad döntés lehetőségét. Abban az esetben, ha a gyanúsított részére kötelezettséget kíván az ügyész előírni, akkor ehhez kell a gyanúsított beleegyezése is. Vannak olyan kötelezettségek, melyek nemcsak a gyanúsítottat, hanem a sértettet is érintik, ilyen például a sértettnek fizetendő kártérítés vagy egyéb jóvátétel. Ilyen esetben a sértett hozzájárulása is szükséges a magatartási szabály előírásához. Mindez úgy történhet, hogy már a pártfogó felügyelő informálódik, hogy a sértett elfogadná-e a terhelttől az őt jogosan megillető kártérítést, vagy esetleg egyéb jóvátételt, ami lehet a sértett számára végzett munka, az eredeti állapot helyreállítása. Amennyiben erre a pártfogó felügyelő nem szerez információt, az ügyészség egy meghallgatást tart, ahol a sértettet nyilatkoztatja ezekre a kérdésekre vonatkozóan. Természetesen azzal a figyelmeztetéssel, hogy amennyiben nem járul hozzá a kártérítéshez, ez nem akadályozza annak, hogy az ügyész éljen a vádelhalasztás lehetőségével, ezzel csupán lemond arról, hogy a reparációnak egy gyorsabb formáját válassza, és természetesen polgári jogi igényét érvényesítheti egyéb törvényes úton.

Látjuk tehát, hogy a sértettet figyelembe véve próbál egy kompromisszumos megoldást létrehozni a jogalkotó a „kecske is jóllakjon, és a káposzta is megmaradjon” elvet szem előtt tartva, biztosítva, hogy a sértett kára a lehető leghamarabb megtérüljön, hogy a terhelt ne szenvedje el a büntetőeljárás negatív hatásait, és egyben a bíróság is tehermentesüljön.

A jogintézmény gyakorlati hatékonyságával azonban a mai napig problémák vannak. Ami a magatartási szabályokat és kötelezettségeket illeti azt tapasztaltam, hogy az ügyészség csak ritkán ír elő egyénre szabott magatartási szabályt. Ennek oka kettős, ugyanis ha az ügyész magatartási szabályt kíván előírni, kötelezően pártfogó felügyelői véleményt kell beszerezni, majd egy meghallgatást kell tartani, ami az ügyészség és a pártfogó felügyelet „felesleges” leterheléséhez vezet. Márpedig egy környezettanulmány vagy pártfogó felügyelői vélemény nélkül nem lehet egyénre szabott magatartási szabályt előírni.

A magam részéről – tisztába lévén a pártfogó felügyelet túlterheltségével – minden esetben, amikor a vádelhalasztás feltételei fennállnak, és az ügyészségben felmerül, hogy élni kíván ezzel a lehetőséggel, indokoltnak tartanám pártfogó felügyelői vélemény beszerzését, ugyanis a vélemény egy átfogóbb képet ad a terheltől, annak családjáról, rossz szokásairól, életmódjáról. Ez alapján az ügyésznek is könnyebb lenne eldönteni, hogy az egyéniesítéshez,

⁴⁶ FARKAS Ákos- RÓTH Erika, *A büntetőeljárás*, KJK-KERSZÖV, Bp., 2004, 237.

egyáltalán kell-e és ha igen, akkor milyen magatartási szabályt vagy kötelezettséget érdemes előírni. A jelenlegi gyakorlat szerint, az ügyésznek a pártfogó felügyelői vélemény nélkül a bűnügyi akta alapján kell eldönteni, hogy kíván-e egyéniesíteni. Márpedig a bűnügyi akta alapján, ahol gyakran csak a terhelt személyi adatai találhatóak meg, nem igazán lehet eldönteni, hogy milyen káros szenvedélyei vannak a terheltnek, kivel nem ajánlatos a jövőbeni kapcsolattartása stb.

A gyakorlatban azt tapasztaltam, hogy fiatalok vonatkozásában, ahol kötelező környezettanulmány beszerzése, az ügyész ezekre támaszkodva gyakrabban ír elő magatartási szabályokat.⁴⁷ Ha úgy tetszik a magatartási szabályok a fiatalok privilégiuma lett. Erre tekintettel én a pártfogó felügyelői vélemény előzetes beszerzése mellett teszem le a voksomat valamennyi ügyben, amikor egyáltalán felmerül a vádelhalasztás gondolata, kiterjesztve ezzel a felnőtt korúakra is az egyéni magatartási szabályok alkalmazásának lehetőségét.

Összefoglalóan elmondhatjuk ugyanis, hogy a pártfogói vélemény szakértői színvonalú állásfoglalásként állít fel szociális diagnózist, tárja fel az elkövető és a bűncselekmény körülményeit.⁴⁸ Ez alapján minden esetben meg lehetne teremteni, a jogalkalmazótól elvárt egyéniesítés feltételeit. Kerezsi Klára egyik cikkében nagyszerűen mutat rá arra, hogy az egyéniesítés szempontjait érvényesítve, meg kell teremteni annak a feltételeit, hogy a pártfogó szaktudása és ismeretei hasznosuljanak a büntetés kiszabás körében.⁴⁹

A magatartási szabályok előírásának további problémáját jelenti, hogy a bíróságok ügyészségek azért nem írnak elő külön magatartási szabályokat, mert a pártfogó felügyelet képtelen azt végrehajtani. A pártfogók, pedig azért nem erőltetik a magatartási szabályok szorgalmazását, mert a jogalkalmazók nem igénylik.⁵⁰ Kialakult az intézmények között tehát egy kölcsönös bizalmatlanság, ami a jogintézmény hatékony megvalósulását hátráltatja. Ez a probléma, ha még nem is teljesen megoldott, de a Pártfogó Felügyelői Szolgálat átszervezése már jelentős mértékben javított az intézmények közötti kapcsolatrendszeren. Az átszervezés lehetővé tette, hogy egy egységes rendszerben, elkülönített költségvetéssel gazdálkodó szervezetként működjön a pártfogó felügyelői szolgálat, amely országosan is egységes gyakorlatra törekszik. Megnőtt ugyan az elvégzendő feladatok száma, de ugyanakkor nőtt a személyi állomány is. A Pártfogó Szolgálat igyekszik egyre több intézménnyel együttműködni, és a jövőbeni tervekben szerepel, hogy több megyében egységesen, elsőként fiatalok és fiatal felnőttek számára, olyan programokat igyekeznek ajánlani, illetve szervezni, ami alkalmas a szociális készségek fejlesztésére, agresszió kezelésére stb.⁵¹ A jövőben remélhetőleg mind javuló tendenciát fog mutatni a pártfogó felügyelői intézmény hatékonysága és munkabírása.

A magyar büntetőeljárásnak sajátja, hogy az ügyészek a legalitás elvéhez szoktak, emiatt idegenkednek az opportunitást megvalósító jogintézmények alkalmazásától. Igyekeznek ezeket a jogszabályokat megszorítóan értelmezni, mindezt teszik annak ellenére, hogy a jogszabályok szövegéből semmi nem utal arra, ami ezt a jogértelmezést sugallná. Ennek a

⁴⁷ Meg kell jegyeznem, hogy a környezettanulmány és a pártfogó felügyelői vélemény nem azonos jogintézmények, de tartalmukat tekintve nagyon hasonlóak.

⁴⁸ BOGSCHÜTZ Zoltán, *A pártfogó felügyelet fejlődése*, Collega 2005/4. 138.

⁴⁹ KEREZSI Klára, *Az alternatív szankciók helye és szerepe a büntetőjog szankciórendszerében*, Büntetőjogi Kodifikáció 2001/2. 23.

⁵⁰ *U.o.* 23.

⁵¹ Erről ld. bővebben BOGSCHÜTZ, *i.m.* 137-141.

gyakorlatnak egyedüli oka, a hagyomány.⁵² Nehéz tehát hatékonyan alkalmazni egy jogintézményt úgy, hogy maguk az alkalmazásra egyedülként felhatalmazottak ódzkodnak tőle. A gyakorlati nehézségek ellenére sem érhető számomra, hogy az ügyészek miért vonakodnak ezen jogintézmény alkalmazása esetén is a sértettnek nyújtandó kártérítés előírásától, holott őket erre maga a jogalkotó is biztatja. Véggökövetkezésként megint csak arra jutottam, hogy a jogalkotó a vádemelés elhalasztásának jogrendszerünkbe történő bevezetésével megtette a magáét, és megint a jogalkalmazót, nevezetesen az ügyészséget kell arra biztatni, hogy igyekezzen ezt a jogintézményt minél szélesebb körben és céljának megfelelően alkalmazni, vagyis úgy, hogy a büntetőeljárás valamennyi szereplője elégedett legyen a végeredménnyel.

Mediációs elképzelések Magyarországon

A sértett és a terhelt konfliktusának rendezése, amint láttuk, ha nem is teljesen idegen a magyar jogrendszerből, de be kell vallanunk, hogy nem ez tekinthető az általános gyakorlatnak. Az emberek tudatába hosszú időn keresztül beivódott, hogy a terhelt igenis bűnhődjön meg azért, amit elkövetett, kapjon minél nagyobb büntetést, hacsak egy mód van rá, végrehajtandó szabadságvesztést. Érdekes módon sokszor még a sértett is ezt tartja szem előtt, vagyis a terhelt megbüntetését és csak másodlagos neki saját kárának megtérítése. A laikusok ezzel a felfogással nem gondolnak bele a bíróságokon egymásra tornyosuló akták rengetébe, sem a fogva tartás költségeibe.

Tulajdonképpen a Be. ahogy arra már fentebb is utaltam, a rendes eljárás keretein belül maga is idegen testként kezelte a sértett és az elkövető közötti megegyezést, ha úgy tetszik konfliktuskezelést. Konkrétan itt arra gondolok, hogy amikor a sértett a büntetőeljárásban polgári jogi igényt érvényesít, a Pp. szabályait kell alkalmazni, amennyiben ez nem ellentétes a Be. szabályaival. Addig, amíg a polgári eljárás a per egész folyamatában lehetővé teszi és biztatja is a feleket az egyezségkötésre, addig ez a büntetőeljárásban hosszú ideig kizárt volt. A mediáció elfogadásáig tehát sok problémára lehet számítani a magyar jogrendszerben, egyrészt azért mert az igazságszolgáltatás eddigi felfogásával ellentétes, másrészt mert maguktól a felektől is idegen. Annyi bizonyos, hogy a jogintézmény sikerében nagy szerepe lehet egy óriási szemléletváltásnak, illetve fontos lehet a jogintézmény elfogadását illetően, hogy hogyan választjuk ki, a valóban mediálásra alkalmas büntető ügyeket.

Hazánk uniós tagságából kifolyólag 2006. március. 22-től kötelező az uniós kerethatározat alapján a mediáció bevezetése. A közvetítői eljárás kereteit viszont a tagállamok szabhatják meg. Nem könnyű feladat előtt állt a törvényhozó. Ez megmutatkozik abban is, hogy a mediációra vonatkozó Be. módosításban többször került sor a közvetítői eljárás szabályainak változtatására. Az elképzelések szerint mind a Btk. mind a Be. módosítására szükség van a közvetítői eljárás kereteinek megteremtése kapcsán. Mostanra a Be. és a Btk. módosításokat a parlament elfogadta, de a törvény még mindig kihirdetésre vár. A közvetítői eljárás részlet szabályait azonban egy külön törvény rendezi majd, melynek keretei szintén körvonalazódni látszanak, azonban ez még tervezet formában érhető tetten, ennek elfogadása majd az új parlamentre vár.⁵³ Így mindannyiunk számára világossá válik, hogy március. 22- től nem lesz büntetőjogi mediáció hazánkban, viszont ha a jogalkotó is úgy kívánja 2007. január 1-jétől hatályba lép a közvetítői eljárás.

⁵² BÓCZ Endre, *Legalitás, opportunitás és az ügyész diszkrecionális jogköre*, Rendészeti Szemle 1994/1. 17.

⁵³ A tervezet elérhető az IM honlapján.

A jogalkotó a szabályozásban igyekezett érvényre juttatni az eljárással kapcsolatos alapelveket, ez alapján igyekszik tiszteletben tartani a felek önkéntességét és akaratuk, illetve méltóságuk tiszteletben tartását, valamint a titoktartási kötelezettséget. Az eljárás célja, hogy bűncselekmény következményeinek jóvátételét és a terhelt jövőbeli jogkövető magatartását elősegítse. Továbbá arra kell törekedni, hogy a gyanúsított és a sértett között- a gyanúsított tevékeny megbánását megalapozó- megállapodás jöjjön létre.

A mediációnak az ügyész lesz a mozgató rugója, hiszen akár hivatalból, akár indítványra, ő jogosult, hogy az eljárást maximum hat hónapi időtartamra felfüggeszse, - ha a törvényben meghatározott feltételek fennállnak - és az ügyet közvetítői eljárásra utalhatja.⁵⁴ Ugyanakkor az eljárás egy későbbi szakaszában is lesz lehetőség a felek közötti konfliktuskezelésre, ugyanis a bíróság a tárgyalás előkészítése körében, amennyiben közvetítői eljárásra lehetőség van erről, illetve ennek következményeiről tájékoztatja a feleket, továbbá szintén hat hónapra az eljárást felfüggesztheti.

Pontosan meghatározott azon bűncselekményeknek a köre, amikor a közvetítői eljárás egyáltalán szóba jöhet. Ez alapján lehetőség lesz személy elleni (Btk. XII. fejezet I. és III. cím), közlekedési (Btk. XIII. fejezet), illetőleg vagyon elleni (Btk. XVIII. Fejezet) öt évi szabadság vesztésnél nem súlyosabban büntetendő bűncselekmények esetén a közvetítésre.

Ahhoz, hogy az ügyész éljen a törvény által rá ruházott jogkörével a következő feltételeknek kell teljesülni:

- a.) fenn kell állnia a Btk. 36.§-a alapján az eljárás megszüntetésének vagy a büntetés korlátlan enyhítésének,⁵⁵
- b.) a gyanúsított a nyomozás során beismerő vallomást tett, vállalja, és képes a sértett kárát megtéríteni vagy a bűncselekmény káros következményeit más módon jóvátenni,
- c.) a gyanúsított és a sértett egyaránt hozzájárult a közvetítői eljárás lefolytatásához,
- d.) a bűncselekmény jellegére, az elkövetés módjára és a gyanúsított személyére tekintettel a bírósági eljárás lefolytatása mellőzhető, vagy megalapozottan feltételezhető, hogy a bíróság a tevékeny megbánást a büntetés kiszabása körében értékeli.

Látjuk tehát, hogy az ügyésznek számos tényezőt kell megvizsgálnia akkor, amikor kiválasztja a mediálásra alkalmas bűncselekmények körét. Elsőként a Btk. 36. §-ának fennállását kell megvizsgálnia. Természetesen ez a szakasz is a törvénymódosítással változni fog, mivel meg kellett teremteni annak az anyagi jogi feltételeit is, hogy a mediáció eredménye figyelembe vehető legyen az eljárás során. A jogalkotó ezt úgy oldja meg, hogy a tevékeny megbánás, mely eddig a Btk. különös részében szerepelt, most a Btk. 36.§-aként fog általános részi büntethetőséget megszüntető vagy a büntetést korlátlanul enyhítő okként szerepelni. További változás, hogy eddig a tevékeny megbánásra csupán vagyon elleni bűncselekmények esetén kerülhetett sor, hiszen a cél a sértettnek okozott kár megtérítése vagy csökkentése volt. Addig most lehetőség lesz személy elleni, illetve közlekedési bűncselekmények esetén is a sértett kompenzálására, és ennek megfelelően a tevékeny megbánásra.

⁵⁴ Hazánk ezzel, hogy az eljárás felfüggesztéséhez kapcsolja a mediációs eljárást külföldi példákat, tapasztalatokat vett át

⁵⁵ A tervezet egy korábbi formájában ez a feltétel még expressis verbis nem szerepelt, ld.2005. évi...törvény a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény módosításáról. IM/Bünt/2005/125 tervezet 2005. augusztus 25.

További tényezők melyeket figyelembe kell venni, a beismerő vallomás, illetve arról való meggyőződés, hogy a terhelt vállalja-e a kár megtérítését. A beismerő vallomások tekintetében, annyi mondható el, hogy több jogintézménynek is, melyek az eljárás egyszerűsítése érdekében kerültek bevezetésre, szintén alkalmazási feltétele a beismerő vallomás.⁵⁶ Számos szerző mutatott már rá a beismerő vallomásokkal kapcsolatos aggályos pontokra, könnyen előfordulhatnak olyan esetek, amikor valaki ártatlanul is bűnösnek vallhatja magát, vagy sor kerülhet kényszer vagy fenyegetés eredményeként is beismerő vallomásra, ezen kérdés részletes ismertetésétől azonban ehelyütt eltekintek.⁵⁷

A terhelt előzetes nyilatkozata, hogy hajlandó-e a sértett kárát megtéríteni, a jövőbeli eredmények szempontjából fontos lehet, és ezáltal elkerülhető egy esetleges felesleges közvetítésre irányuló próbálkozás. Ugyanis ha a terhelt nem hajlandó vagy nem képes a kárt megtéríteni vagy más módon jóvátételt adni, felesleges lenne a közvetítői eljárás és emiatt az eljárás felfüggesztése. A mediálásra alkalmas ügyek szűrése tehát ilyen formában is megtörténik.

A mediáció egyik alapelvét juttatja érvényre az a feltétel, hogy mindkét szereplőnek, vagyis a sértettnek és a terheltnek is önként kell beleegyeznie az eljárás lefolytatásába.

Végül a jogalkotó szükségesnek tartja, hogy azon kívül, hogy meghatároztuk a bűncselekmény büntetési tételét, és a bűncselekmény fajtákat, további feltételként meg kell vizsgálnunk a bűncselekmény jellegét, az elkövetés módját és az elkövető személyét is.

Miután a kiválasztás megtörtént, az ügy a közvetítő elé kerül. A közvetítés részletes szabályait, amint arra utaltam, külön törvény fogja rendezni. Kérdésként vetődött fel és hosszadalmas vitákat váltott ki, hogy ki legyen a mediátor? A tervezet indokolása azon az állásponton van, hogy figyelemmel a sajátos helyzetre, miszerint bűncselekmény elkövetése történt, továbbá figyelemmel a sértett kiszolgáltatott helyzetére, a mediátor képzettségét, illetve a vele szemben támasztott szakmai elvárásokat tekintve, magasabban kvalifikálnak kell lennie a civil ügyekben eljáró közvetítőhöz képest.

A külföldi példákat szem előtt tartva, többféle megoldási lehetőség is a jogalkotó előtt állt. Elképzelhető például, hogy ügyvéd mediátorok, vagy civil szervezetek igénybe vétele útján valósuljon meg a közvetítés. Annyi bizonyos, hogy a mediátornak összetett ismeretekkel kell rendelkezni ahhoz, hogy munkáját szakszerűen végezze, így a pszichológiai, a szociológiai, illetve szociális munkás, különösen fiatalok esetén a pedagógiai valamint az igazságszolgáltatás menetét és jogi, különösen büntetőjogi ismereteket kell egy személyben ötvözni. Ezért döntött úgy a jogalkotó, hogy kezdetben a pártfogó felügyelői szolgálaton belül kell megoldani ezt a feladatot. A koncepció viszont ragaszkodik, ahhoz, hogy a pártfogó felügyeleten belül egy önálló egység foglalkozzon a büntetőjogi mediálással, és legyenek erre speciálisan kiképezve a szakemberek. Arra azonban még senki nem tudja a választ, hogy miből álljon ez a speciális képzés, illetve, hogy ki, milyen szerv képezheti ki a leendő mediátorokat.⁵⁸

⁵⁶ Pl. tárgyalásról lemondás, tárgyalás mellőzése esetén, de bíróság elé állítás esetén is vagylagos feltételként szerepel a beismerő vallomás.

⁵⁷ GREMELA Zoltán egyik cikkében az amerikai vádalkuval kapcsolatosan, ahol szintén előfeltétel a terhelt beismerő vallomása, rámutat arra, hogy milyen esetei lehetnek annak, ha a terhelt akkor is beismerő vallomást tesz ha nem követte el az adott bűncselekményt (*Vádalku-az amerikai modell*, Magyar Jog, 1993/6, 369)

⁵⁸ Az Európai Tanács R (99) 19 sz. Ajánlása tartalmaz nem kötelező, de orientáló szabályokat a mediátorokra vonatkozóan V. pont alatt foglalkozik a mediációs szolgálatok működtetésével.

Mindenesetre az megnyugtató, hogy az Igazságügyi Hivatal tudatosan készül a jövőben rá váró feladatra. Hatvani Erzsébet főigazgató (Igazságügyi hivatal) a Magyar Kriminológiai Társaság 2006. február 24-én tartott tudományos ülésén arról számolt be, hogy megkezdődött 60 mediátor felkészítése és képzése, akik a Partners Hungary Alapítvány mediáció I-II képzéseken vettek részt. A Hivatal felvette továbbá külföldi országokkal a kapcsolatot az ottani megoldások jobb megismerése végett, így különösen Ausztria, Csehország és Kanada tapasztalatait tanulmányozták.

Véleményem szerint ez még mind nem elég ahhoz, hogy a pártfogók büntető ügyekben szakszerűen mediálni tudjanak. Nem gondolom, hogy a néhány napos vagy akár hetes képzések megfelelő felkészítést eredményeznek. Annál is inkább, mivel a közvetítői eljárásnak egyértelműen kulcsfigurája a mediátor lesz. Onnantól kezdve, hogy az ügyész az ügyet felfüggesztette, rajta múlik, hogy milyen hatékonyan, és ésszerű időn belül tudja-e a feleket a konfliktuskezelés útján egyengetni. Bár igaz, hogy előzetesen a sértett és a terhelt beleegyezése is szükséges az eljárás megindításához, de új élethelyzetek, kemény reakciók, mélyről jövő sérelmek és érzelmek törhetnek felszínre, amikor a sértett és a terhelt leül egy asztalhoz. Ezeket a helyzeteket pedig, a mediátornak kell kezelni. Azon az állásponton vagyok, hogy egy akkreditált képzésen belül a fent már említett elméleti tárgyak oktatása mellett, nagyon fontos részét kell, hogy képezze a gyakorlat is a felkészítésnek, ahol fiktív jogeseteken, szituációs gyakorlatokon keresztül ismerkedhetnek meg a lehetséges felmerülő problémákkal. Úgy gondolom, hogy a mediátor egy annyira speciális feladatot ellátó személy, és ez különösen igaz a büntetőjogi mediációban, hogy egy önálló szakmát és speciális felkészítést jelent, meggyőződésem, hogy egy csak pedagógus diplomával rendelkező nem fog ezekkel a feladatokkal megbírkózni, mert például az első jogi természetű kérdés megválaszolásánál csődöt mond. Ezért lesz kulcsszerepe szerintem a jogintézmény hatékonyságában a mediátorok megfelelő képzése.

Néhány szót ejtsünk még arról, hogy mi annak a következménye, ha a közvetítői eljárás eredményesen fejeződik be. Ha a felek között megállapodás jött létre azt a mediátor írásba foglalja, mely közokiratnak fog minősülni. Ezt követően a közvetítő a megállapodást és a közvetítői eljárásról szóló jelentést megküldi az ügyésznek (vagy a bíróságnak). A feleknek mindenképp rendezni kell a kártérítés kérdését. Megállapodhatnak az egyszeri azonnali kártérítésben, de akár részletekben történő kártérítés megfizetésére is van mód, sőt az egyéb formában történő jóvátétel sem kizárt. A terhelt által vállalt kötelezettségeknek azonban meg kell felelniük a jogszabályoknak, ésszerűnek és a bűncselekménnyel okozott következményekkel arányosnak kell lenni.

Amennyiben a cselekmény háromévi szabadságvesztésnél nem súlyosabban büntetendő és a kártérítés megtörtént, akkor az ügyész megszünteti az eljárást. Amennyiben öt évi szabadságvesztésnél nem súlyosabban büntetendő az elkövetett cselekmény, akkor a büntetés korlátlan enyhítésére van lehetőség. Abban az esetben, ha a felek a végrehajtás több mozzanatában állapodtak meg, akkor az ügyész nem szünteti meg az eljárást, hanem egytől két évig tartó időre a vádemelést elhalasztja, és a teljesítéstől függően kerülhet sor vagy az eljárás megszüntetésére vagy vádemelésre. A bírósági szakaszban a legvégső határidő a megegyezésben foglaltaknak a teljesítésére a bűncselekmény elévülése lesz.

Arra az esetre, ha a közvetítői eljárás mégsem vezetne eredményre, akkor az eljárás alapján elhangzottak a gyanúsított ellen nem használhatók fel, ezt a követelményt támasztja ugyanis a titkosság alapelve.

Röviden ennyi mondható el egyelőre a közvetítői eljárás szabályozásáról. Most szeretném még felhívni a figyelmet néhány olyan gyakorlatban esetlegesen felmerülő problémára, amit a jogalkotó figyelmen kívül hagyott, illetve amire véleményem szerint nagyobb hangsúlyt kellett volna helyezni.

Az Európai Unió kerethatározat, amint arra már utalást is tettem, az áldozat fogalmát meghatározza ugyan, de ez a definíció eltér a Be.-ben szereplő sértett fogalomtól.⁵⁹ Az eltérés elsősorban ott jelentkezik, hogy az uniós fogalom az áldozat fogalmában nem említi a jogi személyeket, holott a büntetőeljárás sértettje jogi személy is lehet. Másrészt a természetes személyek köre pedig, tágabb az uniós meghatározás szerint, mivel mindenki áldozatnak tekinthető, aki *valamely tagállam jogába ütköző cselekmény közvetlen következményeként sérelmet, így különösen testi vagy szellemi sérülést, érzelmi szenvedést, avagy gazdasági veszteséget szenvedett.*⁶⁰

Problémásnak tartom, hogy a szabályozás megfeledezik arról, hogy mi van akkor, ha a bűncselekménynek több elkövetője és/vagy több sértettje van. Egy közvetítői eljárásban ilyen esetben megoldható-e a felek közötti konfliktus? Kérdéses, hogy hogyan kell eljárni akkor, ha valamelyik sértett vagy gyanúsított nem egyezik bele a közvetítői eljárásba? Ilyenkor lefolytatható-e nélkülük az eljárás? Amennyiben igen, akkor hogyan alakuljon a kárért való felelősség? Véleményem szerint ez elég fontos és életszerű helyzet ahhoz, hogy már a Be.-ben is szabályozást nyerhetett volna.

A mediáció hatékony megvalósulása tekintetében aggasztónak tartom, a fent már említett problémát a mediátor személyével kapcsolatban. Egy megfelelő közvetítő nélkül a jogintézmény nem fog hatékony lenni, mivel a mediátornak kulcsszerepe van a felek orientálásában, meggyőzésében stb. A mediátor személyét illetően igen széles a paletta, lehet választani a laikustól egészen a posztgraduális képzésben részt vevő személyeken át, állami és civil szervezetek között. Kérdéses, hogy a magyar jogalkotó a leghelyesebb utat választotta-e, amikor az amúgy is leterhelt pártfogó felügyeletet jelölte ki erre a feladatra? Ugyanakkor jelenleg mindenféle előkészítés nélkül, milyen szerv, vagy ki lenne a pártfogónál alkalmasabb?

A közvetítői eljárásnak szánt eredeti szerep, hogy csökkentse a hagyományos büntetőeljárás terheit. Egy olcsóbb, jobb megoldás megalkotása volt a cél, természetesen a mediálásra alkalmas esetekben. Nem szabad azonban elfeledkezni az új eljárás költségvonzatairól sem. Elég, ha csak éves szinten a mediátorok fizetésére, működésükhöz szükséges anyagi és technikai feltételek biztosítására, illetve a képzésükkel, továbbképzésükkel kapcsolatos költségekre gondolunk. Előzetes kalkulációk alapján ez mintegy az első években 550 millió Ft/év.⁶¹ Lehet, hogy mégsem olyan költségkímélő ez az új eljárás? Jogosan tehetjük fel a kérdést akkor, ha nem vagyunk felkészülve a közvetítés szakszerű lebonyolítására, és félni kell attól, hogy alacsony eredményességi mutatókkal fog működni

Annyi bizonyos, hogy a magyar jogrendszerben el kell telnie véleményem szerint nem is kevés időnek, amíg mindenki megszokja és elfogadja majd ezt a nyugaton már hatékonyan

⁵⁹ Részletesen foglalkozik ezzel a témával GÖRGÉNYI Iлона, *A büntető ügyekben történő mediáció távlatai*, című előadásában, mely elhangzott a Magyar Kriminológiai Társaság V. Országos Vándorgyűlésén, Szegeden.

⁶⁰ A Tanács 2001/220/IB. számú kerethatározatának 1. cikke a.) pont

⁶¹ Ld. a büntetőügyekben alkalmazható közvetítői tevékenységről szóló törvénytervezet előterjesztésében (2005. december 20.)

működő jogintézményt. Kétségtelen, ahhoz, hogy a közvetítői eljárás sikeres legyen, szemléletváltásra van szükség, amely először az alkalmazásra feljogosított szervezeteknél kell, hogy jelentkezzen. Másrészt a hatékonyság szempontjából szükség lesz a felek teljes körű és pontos tájékoztatására. Magyarországnak most égető fontosságú, hogy uniós elvárásoknak megfeleljen, de ugyanakkor kérdéses, hogy van-e értelme konkrét elképzelések és koncepció nélkül bevezetni egy intézményt, amely a gyakorlatban nem működik, és csak azért van, mert kötelező, hogy legyen. Barabás Tünde szerint a közvetítésnek három buktatója lehet,⁶² egyrészt, ha nincs meg a megfelelő jogszabályi háttér, vagyis ha a jogalkotó nem megfelelően szabályozza a jogintézményt, másrészt, ha nem képezzük ki a mediálást végző szakembereket,⁶³ és végül, ha nem fogadtatjuk el a közvéleménnyel.

Záró gondolatok

Végkövetkeztetésként azt a konklúziót vonhatjuk le a fent bemutatottak alapján, miszerint a sértett büntetőeljárás keretein belül való kártérítése, meglehetősen gyerekcipőben jár Magyarországon. Bár a jogalkotó már megtette a magáét, és lehetővé tette, hogy a sértett magánfélként lépjen fel és már a büntetőeljárásban érvényesítse a bűncselekményből adódó kárát. Láttuk azt is, hogy a vádelhalasztás esetén is, ami a büntető útról való elterelés egyik meghatározó megoldása, szintén fontos szerephez jut a sértett és a neki okozott kár. A gyakorlatban azonban a büntetőbíróságok és az ügyészségek is ódzkodnak a polgári jogi igényről érdemben nyilatkozni. Valószínű ez egy hosszabb történeti folyamat eredményeként alakult így, és ez egy rossz szokás és talán kényelemszeretet is a jogalkalmazó részéről.

Ezek a tények természetesen nem kedveznek a jövőben bevezetésre kerülő mediáció hatékony megvalósulásának sem, arról már nem is beszélve, hogy a mediáció tekintetében a jogalkotónak sincsenek minden tekintetben pontos elképzelései és a szabályozás néhány tekintetben hiányos. A mediátorok megfelelő képzésének problémájára is utaltam, valamint komoly gondot jelent az eljárás a költségösszefüggés tekintetében is. Csodákra egyértelműen nem számíthatunk. Ez az eljárás sem fogja az igazságszolgáltatás átfogó problémáját megoldani, de a tortából egy kis szelet lehet. Valószínű, hogy mivel a jogintézmény gond nélkül és hatékonyan működik a nyugati országokban, Magyarországon is csak idő kérdése, mire megszületik egy a gyakorlatban is alkalmazható koncepció, és a jogalkalmazó is remélhetőleg hamarosan megbarátkozik azzal a szemlélettel, hogy a büntetőeljárásnak nem egyedüli célja a terhelt felelősségre vonása és megbüntetése, hanem ahhoz, hogy a társadalmi egyensúly és béke helyreállítódjon, legalább ennyire fontos az is, hogy a sértett ne érezze magát a büntetőeljárás vesztesének.

Felhasznált irodalom

1. BARABÁS Andrea Tünde, *A sértett kompenzációja, (Gondolatok az egyes emberi jogok és jogtalanságok valamint az állam helytállási kötelezettségének viszonyáról)*, Acta Humana, 1997. No. 26.
2. BÁRD Károly, „Alkalmazott” viktimológia Észak-Amerikában, Magyar Jog, 1984/1.

⁶² A Magyar Kriminológiai Társaság V. Országos Vándorgyűlésén elhangzott előadása alapján.

⁶³ Erre vonatkozóan azonban ő maga sem ad egy határozott elképzelést, hogy ki legyen, és milyen végzettséggel rendelkezzen a mediátor.

3. BELOVICS Ervin, BUSCH Béla, MOLNÁR Gábor, *A sértett jogai és helyzete a közvadás ügyekben*, Békés Imre Ünnepi Kötet, Tanulmánykötet Békés Imre Születésének 70. évfordulójára, Bp.,2000.
4. BERKES György, *Büntetőeljárás jog Kommentár a gyakorlat számára*, HVG-ORAC, Bp., 2005.
5. BÓCZ Endre, *Legalitás, opportunitás és az ügyész diszkrecionális jogköre*, Rendészeti Szemle 1994/1.
6. BOGSCHÜTZ Zoltán, *A pártfogó felügyelet fejlődése*, Collega 2005/4.
7. BOTOS Gábor, *Dolgozatok Veszprém megyéből, A polgári jogi igény érvényesítésének egyes kérdései a büntetőeljárás folyamán*, MTA Veszprémi Területi Bizottsága, Veszprém 1999.
8. CSEREI Gyula, *A sértetti jogok érvényesülése*, Belügyi Szemle, 2003/2-3.
9. FARKAS Ákos- RÓTH Erika, *A büntetőeljárás*, KJK-KERSZÖV, Bp.,2004.
10. FENYVESI Csaba, HERKE Csongor, TREMMEL Flórián, *Új magyar büntetőeljárás*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2004.
11. GÖRGÉNYI Ilona, *A büntető ügyekben történő mediáció távlatai*, Az V. Országos Kriminológiai Vándorgyűlésen elhangzott előadás kézírata.
12. GREMELA Zoltán, *Vádalku-az amerikai modell*, Magyar Jog, 1993/6.
13. KEMÉNY Gábor, *Sértetti jogok, kötelezettségek az új Büntető Eljárásjogi törvény tükrében*. In: Emlékkönyv Vargha László Egyetemi Tanár születésének 90. évfordulójára. Szerk. Fenyvesi Csaba, Herke Csongor PTE-ÁJK, Pécs, 2003.
14. KEREZSI Klára, *Az alternatív szankciók helye és szerepe a büntetőjog szankciórendszerében* Büntetőjogi Kodifikáció 2001/2.
15. KIRÁLY Tibor, *A sértett a büntetőeljárásban*, Magyar Jog 1968/2.
16. KISS Anna , *Erősödött-e sértett eljárásjogi helyzete?* (Kérdések a múltból válaszok a jelenben). In: Emlékkönyv Kratochwill Ferenc (1933-1993) Tiszteletére. Szerk.: Farkas Ákos, Bíbor Kiadó, Miskolc 2003.
17. KISS Anna, *Az adhéziós eljárás szerepe a büntetőeljárásban*, Kriminológiai Tanulmányok, 42. Országos Kriminológiai Intézet, Budapest 2005.
18. KISS Anna, *Emberi jogok sértetti jogok Acta Humana 1997. No. 26.*
19. LÁNYI Éva, *A sértett jogi helyzete a törvényben biztosított jogainak érvényesülése a büntetőeljárásban az ítélkező bíró tapasztalatai alapján*, Kriminológiai Közlemények Különkiadás 1998.
20. MORVAI Krisztina, *Meditáció a mediációról –avagy gondolatok az elkövető és a sértett közötti konfliktus megoldásának új megközelítéséről*, Magyar Jog 1989/2.
21. NACSÁDY Péter, *Elterelés, A diverzió időszerű kérdései a büntetőjogban*, Börtönügyi Szemle, 1999/2. sz.
22. NAGY Ferenc, *A magyar büntetőjog, Általános rész*, Korona Kiadó Budapest, 2001.
23. NAGY Ferenc, *Jóvatétel, mint a konfliktusfeloldó büntető igazságszolgáltatás egyik formája*, Kriminológiai Közlemények 48. sz., Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 1993.
24. RÓTH Erika, *A sértett szerepe a büntetőeljárásban- avagy mit kíván az Európai Unió*, Kratochwill Ferenc Emlékkönyv Bíbor Kiadó Miskolc, 2003. Szerk. Farkas Ákos.
25. VÍGH József, *A kárhelyreállító (restoratív) igazságszolgáltatás*, Magyar Jog, 1998/6.